

Wolfgang Wagner 90 vuotta festivaalijohtajana 1967–2008

Bayreuther Festspiele GmbH/Wilhelm Rauh

Wolfgang Wagner ohjaa Jean Coxia, joka esitti Bayreuthissa Siegfriediä vuosina 1970–75.

Vuonna 1962 **Wieland** ja **Wolfgang Wagner** tekivät sopimuksen, jonka mukaan toisen heistä kuollessa toisesta tulisi Bayreuthin festivaalien ainoa johtaja. Wielandin kuollessa vuonna 1966 tähän tilanteeseen päätettiin aiemmin kuin oli osattu odottaa. Alkoi Wolfgang Wagnerin johtajakausi, joka kesti lähes kaksi kertaa niin kauan kuin ennätysten aiemman haltijan, **Siegfried Wagnerin**, johtajakausi. Vuonna 1973 perustettiin Richard Wagner -säätio, jonka omistukseen Festspielhaus siirtyi. Säätion hallituksessa oli äänioikeus Saksan liittotasavalalla, Baijerin valtiolla, Bayreuthin ystävien yhdistyksellä, paikallisilla hallintoelimillä ja säätioillä sekä neljällä Wagnerin suvun jäsenellä. Säätio vuokraa Festspielhausia festivaalien johtajalle, jolle annetaan siellä täysi toimintavapaus. Hallituksella on valta valita festivaalijohtaja. Jos mahdollista, johtaja valitaan Wagnerin suvusta. Säätion aloittaessa toimintansa Wolfgang Wagner valittiin festivaalien elinikäiseksi johtajaksi. Säätion säännöissä todettiin myös, että Festspielhausin ainoa tarkoitus on Wagnerin teosten esittäminen.

Teksti:
Robert Storm

Vuoden 1967 festivaaleilla esitettiin Wolfgang Wagnerin uusi *Lohengrin*-ohjaus. Vaikka Wolfgang oli jo kokenut oopperaohjaaja, hän oli ohjannut aiemmin *Lohengrinin* Bayreuthiin ja suunnitellut pitkään uutta ohjaustaan, sitä pidettiin eräänlaisena

"koe-esiintymisenä". Ohjaus sai varsin hyvän vastaanoton, mutta Wolfgangin myöhempien ohjausten vastaanotto oli tätä huonompi. Erityisesti hänen henkilöohjauksellisia taitojaan sanottiin vähäisiksi. Hänen tyyliään pidettiin joissakin ohjauksissa patavanhoillisenä, toisissa taas kalpeana varjona Wielandveljen tyylistä. Ehkä kehitettiin hänen ohjauksistaan oli keskimääräinen *Nürnbergin mestarilaulajat*. Siinä herättivät huomiota kuniin realistiset näyttämökuvat sekä se, miten oopperan lopussa Beckmesserin nöyryytystä ei jatkettu, vaan Hans Sachs kävi lopussa hakemassa hänet muiden mestarilaulajien joukkoon.

Radikaaleja ohjauksia ja muita skandaaleja

Pian Wieland Wagnerin kuoleman jälkeen Wolfgang totesi, ettei pysty yksin ohjaamaan kaikkia Bayreuthissa esitettäviä teoksia. Muutama Wielandin ohjaus oli yhä ohjelmistossa, hänen *Parsifalinsa* sai viimeisen esityksensä vuonna 1973. **August Everdingin** *Lentävä hollantilainen* esitettiin kesällä 1969. Tällöin oli kulunut 17 vuotta siitä, kun festivaaleilla oli viimeksi esitetty teos, jonka ohjaajan sukunimi ei ollut Wagner. Yleisö ja kriitikot pitivät tästä perinteisestä, silti omaperäisestä ohjauksesta. Kun 1970-luvulla Wolfgang alkoi kutsua Bayreuthiin selvästi radikaalimpia ja usein vasemmistolaisia ohjaajia, suhtautuminen muuttui huomattavasti ristiriitaisemmaksi. Itäsaksalaisen **Götz Friedrichin** *Tannhäuser*-ohjaus suututti monet viittauksillaan natsismiin ja kommunismiin. Suuttuneiden joukossa oli esityksen johtanut **Erich Leinsdorf**, joka kieltäytyi esiintymästä Bayreut-

hissa vuoden 1972 jälkeen. Ajat kuitenkin muuttuvat. Kun Götz Friedrichin *Tannhäuseria* katsoo nykyään DVD:ltä, se näyttää joitakin yksityiskohtia lukuunottamatta hyvin perinteiseltä.

Vieläkin suurempi skandaali seurasi, kun *Ring* esitettiin uutena ohjauksena teoksen kantaesityksen satavuotisjuhlan kunniaksi. Kun ohjaajaksi ei saatu **Ingmar Bergmania** eikä **Peter Steinia**, kapellimestari **Pierre Boulez** ehdotti nuorta **Patrice Chéreauta**, joka oli ohjannut pääasiassa puheteatteria ja elokuvia, mutta oli nuotinlukutaidottomuudestaan huolimatta kokeillut oopperan ohjaamista. Chéreau siirsi teoksen teollistumisen aikaan ja esitti Wotanin rikkaina kapitalistina. Reininkullan ensimmäinen kohtaus esitettiin suuren padon edessä. Ideat olivat periaatteessa samantyyppisiä, mitä **George Bernard Shaw** oli jo kymmeniä vuosia aiemmin esittänyt kirjassaan *Perfect Wagnerite*. Kuitenkin kun tällaiset ideat tuotiin Festspielhausin lavalle, osa yleisöstä raivos tui. *Jumalten tuhon* kolmannen näytöksen alkupuolella kuului raivokkaita buuauksia, joita seurasi muutama bravo-huuto. Esityksen loputtua alkoi katsomossa tappelu. Musiikillinenkaan taso ei kaikkia miellyttänyt. Kapellimestari Boulezin tyyliä pidettiin kylmän analyttisenä, ja osa orkesterin soittajista väitti, ettei hän ymmärtänyt ollenkaan Wagnerin musiikkia. **Winifred Wagner** ilmoitti tappavansa Chéreaun jos tapaa tämän. Näin ei kuitenkaan käynyt heidän tavatessaan lopulta vuotta myöhemmin. Chéreaun ohjaus sai aikaan moderneja Wagner-ohjauksia vastustavien Wagner-seurojen perustamisen. Wolfgang Wagnerista oli vuonna 1976 tehty Bayreuthin kunniakansalainen. Hän vitsaili, että ei varmaankaan olisi saanut kunniakansalaisuutta, ellei sitä olisi annettu hänelle ennen Chéreaun *Ringin* ensi-iltaa. Vuoteen 1981 mennessä ilmapii-ri oli kuitenkin muuttunut, kun ohjauksen viimeisessä esityksessä aplodit jatkuivat peräti 90 minuutin ajan. Nykyään tätä *Ringiä* pidetään melko yleisesti yhtenä kaikkien aikojen merkittävimmistä oopperaohjauksista, vaikka joitakin kiihkeitä vastustajia sillä vieläkin on.

Vuosi 1976 oli muutenkin käännekohta Wolfgang Wagnerin elämässä. Hän meni silloin naimisiin toisen vaimonsa **Gudrunin** kanssa, jolloin välit hänen aiemmasta avioliitostaan syntyneiden lasten kanssa muuttuivat kireiksi. Wolfgangin poika Gottfried alkoi kiihkeästi syyttää sukuaan natsismista ja antisemitismistä. Hän on jopa vaatinut, että Wagnerin teosten esittäminen on kiellettävä – *Tristania ja Isoldea* lukuunottamatta. Vihamielisyydet lisääntyivät Gottfriedin julkaistessa vuonna 1997 kirjansa *Wer nicht*

Bayreuther Festspiele GmbH/Wilhelm Rauh

Wolfgang Wagnerin Ring-ohjaus vuodelta 1970.

mit dem Wolf heult. Wagneriaamissakin on julkaistu Wolfgang Wagnerin ja Bayreuthin pormestarin vastineet tälle kirjalle (*Wagneriaani* nro 11, kevät 1998).

Wagnerin suvun natsiyhteydet olivat olleet otsikoissa myös vuotta aiemmin, jolloin Hans Jürgen Syberbergin ohjaama Winifred Wagnerin haastatteluelokuva esitettiin. Elokuva sisältää kuuluisat sanat: "Jos Hitler astuisi nyt sisään tuosta ovesta, olisin aivan yhtä iloinen nähdessäni hänet kuin ennenkin". Gottfried Wagner oli ollut järjestämässä elokuvan tekemistä ja myös Wolfgang Wagner oli nähnyt kuvatun materiaalin. Silti hän ei ollut osannut aavistaa, millaisen kohun elokuva aiheuttaisi. Hän vas-

tasi kokuun kieltämällä äitiään tulemasta Festspielhausiin.

Bayreuthin seuraava Ring-produktio oli vastareaktio Chéreaulle. Peter Hallin kunnianhimoisena ajatuksena oli tehdä erittäin näyttävä ja realistisesti lavastettu toteutus, joka olisi puhtaasti Wagneria eikä sisältäisi ohjaajan omia näkemyksiä. Hallin pitkistä kokemuksesta huolimatta produktio epäonnistui pahasti. Lavasteet ja niiden vaihtoihin tarkoitetut laitteet maksoivat valtavia summia ja osa niistä osoittautui käyttökelvottomiksi. Ongelmia aiheutti sekin, että Hall ei osannut saksaa eikä saksalainen työryhmä englantia. Reininkullan ensimmäisestä kohtauksesta, jossa reinintyttäret uivat oikeassa

vedessä, saatiin tehtyä hyvin näyttävä, mutta jatko ei onnistunut yhtä hyvin. *Jumalten tuhon* harjoitukset olivat vielä käynnissä vain muutamaa tuntia ennen ensi-iltaa. Musiikillisiakin ongelmia oli. Sir Georg Solti kuului maailman tunnetuimpiin ja kokeneimpiin Wagner-kapellimestareihin ja häntä oli yritetty useita kertoja aiemminkin saada Bayreuthiin. Orkesterin peittävä läppä aiheutti kuitenkin hänelle suuria ongelmia, eikä hän johtanut Bayreuthissa kuin yhtenä vuotena. Laulajiksi haluttiin uusia nimiä. Siegfriediksi Solti halusi Reiner Goldbergin, joka ei aiemmin ollut esittänyt roolia. Goldberg ei ehtinyt oppia tätä oopperakirjallisuuden vaikeimpiin kuuluvaa roolia, ja hänet vaihdettiin lyhyellä varoitusajalla edellisessäkin Ring-produktiossa laulaneeseen Manfred Jungiin. Surkukupaisaa kyllä, Soltille oli jo parikymmentä vuotta aiemmin tapahtunut aivan samanlainen Siegfried-ongelma. Silloin tenori Ernst Kozub ei ehtinyt oppia roolia, ja Soltin Siegfried-levytyksen nimiosaan piti ottaa kokenut Wolfgang Windgassen. Toisin kuin Kozub, Goldberg teki myöhemmin Siegfriedinä ja muissa Wagner-rooleissa varsin komean uran.

Vuosien aikana Bayreuthissa totuttiin siihen, että esityksissä sekä buuattiin että huudettiin bravoota. Teosten ohjaajat olivat usein varsin tunnettuja, mm. Werner Herzog, Jean-Pierre Ponnelle, Harry Kupfer ja Heiner Müller. Viimeisimmät Ring-produktiot eivät ole herättäneet juurikaan huomiota. Kaikki Bayreuthin Lohengrinin puolestaan ovat Cosima Wagnerista Keith Warneriin asti saaneet pääasiassa kehuja. Vaikka monet näyttämötoteutukset herättivät pahennusta, todellisia skandaaleja ei syntynyt. Yksi skandaali onnistuttiin kuitenkin saamaan aikaan vielä Wolfgang Wagnerin kauden lopulla, kun vuonna 2004 Christoph Schlingensiefel näytti Parsifal-ohjauksessaan filmiä jäniksenraadosta. Vaikka tälläkin produktiolla oli ymmärtäjiä, se ei Friedrichin Tannhäuserista ja Chéreaun Ringistä poiketen ollut viimeiseen esitykseensä mennessä saanut pääosaa yleisöstä puolelleen.

Kritiikkiin johtamistyylilään vastaan Wolfgangilla on ollut tapana vastata, että loppuunmyydyt katsomot todistavat hänen toimineen oikein. Hän ei pitkään pitänyt ketään sukunsa kuuluvaa sopivana jatkajana työlleen. Hänen sanottiin suunnitelleen seuraavaksi festivaalijohtajaksi vaimoiaan Gudrunia tai heidän tyttärtään Katharinaa, kunhan tästä tulee tarpeeksi vanha tähän tehtävään. Tilanne muuttui ratkaisevasti, kun Gudrun Wagner yllättäen kuoli vuonna 2007. Halukkuutensa festivaalijohtajaksi osoittivat Wolfgangin tyttäret Eva ja Katharina sekä Wieland Wagnerin tytär Nike. Lopulta päädyttiin kompromissiin, jossa festivaalia alkaisivat yhdessä johtaa kokenut Eva Wagner-Pasquier ja radikaaleilla ohjauksillaan huomiota herättänyt Katharina Wagner. Luultavasti tämä on toimiva ratkaisu, vaikka Wieland Wagnerin perillisten sulkeminen pois festivaalijohdosta ei olekaan kaikkia miellyttänyt.

Wolfgang Wagner ei päästä Winifred Wagneria ja tämän Adolfkoiraa Festspielhausiin. E. M. Langin pilapiirros Süddeutsche Zeitung-lehdestä.

© Bayreuther Festspiele GmbH

Viimeinen ohjaus, jonka Wolfgang Wagner teki Bayreuthiin oli Nürnbergin mestarilaulajat. Kyseessä oli hänen kolmas ohjauksensa tästä teoksesta, ja sitä esitettiin vuosina 1996–2002.

Muusikot Wolfgangin Bayreuthissa

Wolfgang Wagnerin kauden alussa laulajat olivat pääasiassa samoja kuin aiempina vuosina. 1970-luvulle tultaessa **Birgit Nilsson**, Wolfgang Windgassen ja muut 1950–60-lukujen tähdet alkoivat kuitenkin siirtyä pois Bayreuthista. **Anja Silja**, jolla tiedetään oleen suhde Wieland Wagnerin kanssa, lauloi vuoden 1966 festivaaleilla peräti kuutta eri roolia, seuraavana vuonna viittä eikä tämän jälkeen enää mitään. Poikkeuksena oli vuonna 1952 aloittanut **Theo Adam**, joka oli siirtynyt hitaasti suuriin rooleihin ja esiintyi Bayreuthissa vuoteen 1980 asti. Jo vuonna 1951 aloittanut **Leonie Rysanek** teki vielä 1980-luvulla paluun Kundryn roolissa. Festivaaleille nousikin uusi laulajasukupolvi, jonka tärkeimpiä nimiä olivat sopraano

Gwyneth Jones, bassobaritoni **Donald McIntyre** ja tenori **René Kollo**. Heistä kaikista tuli tunnettuja laulajia, vaikka heidän maineensa ei ehkä olekaan aivan yhtä legendaarinen kuin 1950–60-lukujen Bayreuth-kaartin. Kuten jo Cosima Wagnerin aikaan, Wolfgang Wagnerinkin kaudella valitettiin usein, että Bayreuthiin otettiin kokemattomia laulajia, jotka eivät olisi päässeet esiintymään missään muussa merkittävässä oopperatollossa. Osittain tämä pitikin paikkansa. Joukossa oli silti myös Kollon, **Siegfried Jerusalem**, **Waltraud Meierin** ja **Matti Salmisen** kaltaisia laulajia, jotka Bayreuthin kautta nousivat oopperamaailman suurten tähtien joukkoon. Bayreuthissa on esiintynyt sellaisiakin laulajia, jotka ovat ansainneet kannuksensa muualla. Tunnetuimpia heistä ovat **Plácido Domingo**, **Renée Fleming** ja **Brigitte Fassbaender**. Suomalaisia laulajia

Bayreuther Festspiele GmbH/Wilhelm Rauh

Peter Hallin Ring-ohjaus vuodelta 1983 oli kunnianhimoinen epäonnistuminen.

on tullut jatkuvasti lisää. Viime vuosikymmeninä näitä on ollut Bayreuthin esityksissä lähes joka vuosi.

Kapellimestarit olivat Wolfgangin kaudella suureksi osaksi hyvin nimekkäitä. Joukossa on toki aina ollut **Horst Steinin** ja **Peter Schneiderin** tyyppisiä rutinoituneita ammattimiehiä, joilta on saatu kuulla ennemmin luotettavia esityksiä kuin todella suurilla tulokintoja. Silti myös todellisia tähtiä on ollut paljon. Georg Soltin esiintyminen jäi monien ongelmien takia yhteen kesään. Sen sijaan häntä seuranneen kapellimestarisukupolven maineikkaimpiin kuuluvat **Daniel Barenboim**, **James Levine** ja **Giuseppe Sinopoli** johtivat Bayreuthissa vuosikausia 1980–90-luvuilla, jolloin he kaikki olivat uriansa huipulla. Barenboim on jopa ollut Bayreuthin historian pitkäaikaisin kapellimestari. Peter Schneider ohitti hänet viime kesänä, jolloin hän esiintyi Bayreuthissa kahdeksannentoista kerran. Edellämäinnittäviä yllättävämpiä nimiä ovat olleet italialaiseen oopperaan erikoistunut **Alberto Erede**, **Carlos Kleiber**, joka ei koskaan johtanut Wagnerilta muita teoksia kuin *Tristania*, sekä nykymusiikkiin erikoistunut **Dennis Russell Davies**.

Wolfgangin Bayreuth DVD:llä

Wolfgang Wagnerin Bayreuth-kauden esityksiin on melko helppo tutustua DVD:iden avulla, vaikka niitä ei olekaan hänen kautensa ensimmäisen vuosikymmenen esityksistä. Monet näistä DVD-julkaisuista ovat musiikilliselta tasoltaan epätasaisia, mutta useimmissa on silti paljon hyvää. Ennen kaikkea monet ohjaukset ovat erittäin kiinnostavia. Jokaiselle wagneriaanille välttämätöntä katsottavaa ovat skandaaleja aiheuttaneet Götz Friedrichin *Tannhäuser*-ohjaus ja Patrice Chéreaun *Ring*. Wolfgang Wagnerin omista ohjauksista on DVD:llä julkaistu *Parsifal*, *Tannhäuser* ja kaksi taltiointia *Nürnbergin mestarilaulajista*. Niistä kannattaa katsoa joka suhteessa erittäin onnistunut 1980-luvun *Mestarilaulajat*-DVD. Tämän hyvin perinteiseen tyyliin tehdyn toteutuksen vastapainoksi sopii tytär Katharina Wagnerin viime vuonna DVD:llä ilmestynyt ohjaus samasta teoksesta.

Bayreuthin esityksistä on myös tehty televisiota varten useita dokumenttifilmejä. Vuoden 1993 dokumentin, jossa esitellään muun muassa Werner Herzogin *Lohengrin*-ohjausta, ohjasi Herzog itse. Dokumentissa näytetään esimerkiksi palomiestä, joka tulipalon varalta seisoo näyttämön takana ja laulaa mukana *Lohengrinin* Graalin-kertomuksessa. Festivaalien avajaisissa kuuluu kovaäänisiä buu-huutoja. Toivottavasti tämäkin dokumentti julkaistaan DVD:nä. Tällä hetkellä saatavina ovat Patrice Chéreaun *Ring*-ohjausta ja Katharina Wagnerin *Mestarilaulajia* käsittelevät dokumentit.

Omakehoitaisia kertomuksia Wolfgang Wagnerin Bayreuth-kaudesta voi lukea Wolfgangin muistelmateoksesta "Lebens-Akten" (englanniksi "Acts").